

1984

Bram van Dijk (1953) studeerde sociale geografie. Hij werkte enige tijd op het Ministerie van Justitie, maar besloot in 1984 een eigen sociaal- en maatschappelijk onderzoeks- en adviesbureau te beginnen. Het bureau, toen nog klein, vond onderdak in het Veem. Twee jaar later was hij bestuurslid en hij is dat nog steeds.

‘De Vemers die hun hoop hadden gevestigd op een autocratische commune zullen teleurgesteld zijn.’

Op 7 juli 1981 worden de pakhuizen aan de Van Diemenstraat 410-412 door een kleine groep mensen gekraakt. Onmiddellijk rijst de vraag: wat doen we met die prachtige gebouwen met ruim tienduizend vierkante meter vloeroppervlak? Deze vraag heeft de moderne geschiedenis van de beide pakhuizen bepaald. Een geschiedenis die met een bot mes in twee fasen kan worden verdeeld; de pioniersfase en de realisatiefase.

De pioniersfase duurt tot het begin 1984. De toekomst van het Veem is dan nog onzeker; zal het behouden kunnen blijven of zal het als zoveel andere industrieel monumenten een prooi zijn van draglines en sloophamers?

We weten nu dat het het eerste is geworden. Terugblikkend is dat te herleiden op twee cruciale factoren. In de eerste plaats de mensen. Vanaf het allereerste begin was er die bijzondere, uiterst vruchtbare smeltkroes van mensen. Architecten en meubelmakers, timmerlui en kunstenaars; de een vol van de jaren zestig, de ander al met een been in de jaren tachtig; zij allen legden de basis voor de diversiteit – ideologisch en beroepsmatig – die het Veem tot op de dag van vandaag kenmerkt. Voor mij is dat het wezenskenmerk van het Veem en waarschijnlijk ook het belangrijkste verschil met andere (woon-) werkpanden die in zelfbeheer zijn opgezet, zoals Tetterode en het oude Handelsbladcomplex.

De pioniers richten al snel een stichting op; het eerste bestuur wordt gevormd door Jaap den Baars (nog steeds actief in het Veem), Sjoerd Schwibettus en Margot Meeuwig. Er wordt nagenoeg wekelijks vergaderd met alle gebruikers. Uit het artikel van Sander Stotijn (kroniek van de adviesraad) blijkt dat juist in deze beginperiode beslissingen worden genomen die bepalend zijn voor de verdere ontwikkeling van het Veem. Men gaat voorzichtig te werk bij het toelaten van nieuwkomers. De nadruk wordt gelegd op het werken; wonen in het Veem wordt ontmoedigd. In een helder stuk wordt beschreven wat de groep met het Veem aan wil. Op basis van dit stuk worden de onderhandelingen met de gemeente gevoerd en ongetwijfeld draagt dit ertoe bij dat de gemeente het Veem het voordeel van de twijfel gunt.

De pioniers hebben de politieke wind mee. De veranderingen in de bestuurlijke en politieke visies binnen de gemeente Amsterdam vormen een tweede factor die aan het behoud van het Veem bijdraagt. De visie op de stadsvernieuwing verandert. In de zeventiger jaren maakt men de omslag van kaalslag naar renovatie. Ook van krakersrellen zoals na de ontruiming van de Vondelstraat heeft men zijn bekomst. Stadsbestuurders beginnen zich af te vragen of met meer souplesse geen vreedzame oplossingen haalbaar zijn. Tenslotte is het tot de gemeente Amsterdam doorgedrongen dat er binnen haar grenzen een schrijnend gebrek bestaat aan betaalbare bedrijfsruimte voor kleine en/of startende ondernemingen.

Vanuit dit perspectief gezien is het logisch dat invloed bij de plaatsing van nieuwkomers een belangrijke voorwaarde is in de onderhandelingen voor subsidie voor de verbouwing.

In dit opzicht verschil ik van mening met Jan van Duin. Hij trekt in zijn artikel nogal van leer tegen de gemeente die het Veem 'onder curatele zou hebben willen stellen'. Het lijkt mij juist de subsidie voor het Veem te zien als een teken van groot verbouwing en het eigen initiatief van burgers. Bovendien zijn tijdens de onderhandelingen de scherpste kantjes van deze gemeentelijke voorwaarde afgeslepen. Wenst men eerst maximale invloed, later breekt bij de gemeente het beef door dat een 'ja' tegen zelfbeheer haaks staat op het willen uitoefenen van een strakke controle.

Een eerbetoon aan de gemeente in plaats van een veroordeling lijkt mij meer op zijn plaats.

Het einde van de onzekerheid voor het behoud van het Veem is tevens het einde van de pioniersfase. De organisatie van het beheer is vrij goed geregeld, waarmee de voorwaarden voor een snelle groei van het aantal gebruikers zijn gerealiseerd. Zelf ben ik een van de eerste exponenten van deze groei. Ik meld mij in 1984 aan als nieuwkomer. Mijn verhaal dat ik als ex-ambtenaar van het Ministerie van Justitie zo moeilijk aan de Haagse bureaucratische spelregels kon wennen, opent de poorten van het Veem als bij toverslag. Uit een van de eerste adviesraadvergaderingen die ik bijwoonde, staat me de diversiteit van de aanwezige mensen nog helder voor de geest. De no-nonsense mentaliteit wordt vooral belichaamd door de helaas veel te vroeg overleden Wim Chaudron, die dan de functie van penningmeester bekleedt. Hij maakt zich hard voor investeringen in de aanleg van een gasnet en schoorstenen; zeer noodzakelijk om de boel een beetje warm te houden. Idealen verwarmen slechts het hart, beseft hij, en hij weet het gebouw daarvan te overtuigen. Met de groei van het aantal verhuurde vierkante meters en het aantal Vemers wordt een onomkeerbaar proces van professionalisering in gang gezet. Het Veem is niet langer een klein groepje mensen dat in grote onderlinge betrokkenheid vecht voor het behoud van het gebouw, maar dijt uit tot een organisatie van mensen met verschillende belangen. Het onderlinge roddelcircuit (wie doet het met wie en hoe vaak) verliest aan betekenis en steeds meer mensen stellen het belang van de eigen beroepsuitoefening voorop. Voor die beroepsuitoefening is het handig dat er aantal voorziening zijn. De interne druk om met de gemeente tot een accoord te komen over de subsidiëring van de verbouwing wordt opgevoerd. Alles bij elkaar duurt het echter nog zo'n vier jaar, voordat er een definitief accoord is tussen het Veem en de gemeente. Dat vindt niet alleen zijn oorzaak in de interne discussie in het Veem – waarbij vooral de hoogte van de huur na de verbouwing centraal staat – maar ook in de vele zaken die formeel geregeld moeten worden, voordat het hele verbouwingscircus van start kan gaan.

Vanaf eind 1986 kan ik dat van nabij meemaken omdat ik, ondank heftig tegenstribbelen, als bestuurslid ben gekozen.. Naast de afwikkeling van allerlei ellendige erfenissen uit het verleden (zoals het 'uitkopen' van de louche naaimachinehandel Rivalco en het treffen van een financiële regeling met de door het Veem aan de kant gezette architecten), houden we ons bezig met:

Het van tijd tot tijd aanpassen van exploitatie-opzetten: Ben Schouten is hierin een groot kunstenaar;

De onderhandelingen met banken van verschillende pluimage, variërend van boeren tot antroposofen. Zeer typerend haken de boeren af, want zo'n rare investering in zo'n enge stad ziet de centrale directie toch niet zo zitten. De antroposofen blijven over, die hebben kennelijk wel vaker met vreemde types van doen;

Het opstellen van statuten en een waterdichte huurovereenkomst, die onze rekening bij de advocaat schrikbarend laat oplopen;

Het maken van een bestek voor de verbouwing, dat zowel in de ogen van bouw- en woningtoezicht als de brandweer aan de noodzakelijke voorwaarden voldoet;
De onderhandelingen met de gemeente met name over de subsidievoorwaarden en de erfpachtovereenkomst.

In grote lijnen ziet de uitkomst van dit proces er als volgt uit:

De totale verbouwingskosten van het Veem bedragen ongeveer f 4.000.000,-. Hiervan is in voorgaande jaren al voor bij f 1000.000,- gerealiseerd, zodat nog voor ongeveer f 3000.000,- gerealiseerd moet worden.

De gemeente verstrekt een subsidie van bijna 1,5 miljoen en de provincie een subsidie van f 200.000,-. De Triodosbank verschaft een lening van f 1.100.000,-. Het resterende bedrag voor de verbouwing moet door de huurders worden opgebracht.

De Vereniging Het Veem koopt opstal voor f 1,- van de gemeente en krijgt de grond voor dertig jaar in erfpacht. Niet eerder is een gulden zo goed besteed, als die op 27 oktober 1989 bij notaris Faber.

De laatste stap in de realisatiefase is de verbouwing. In het artikel van Lex van Nes wordt ingegaan op een aantal belangrijke bouwkundige aspecten. Bij de sturing van het verbouwingsproces speelt Henk Slijkhuis – de externe bouwcoördinator – een belangrijke rol. Vooral dankzij zijn inspanning en de flexibele opstelling van de aannemer, blijft de gebruikelijke overschrijding van het bouwbudget binnen de perken (rond de vijf procent van de aanneemsom) en dat terwijl tegen het eind van de verbouwing huiszwam wordt geconstateerd. Bijna had intern gezwam het Veem toch nog de kop gekost!

Een andere belangrijke factor in het succesvolle verloop van de verbouwing is de professionele wijze waarop de zelfwerkzaamheid wordt aangepakt. De goede coördinatie van Paul Leygraaff en Lex van Nes zorgt ervoor dat Vemers weten wat ze wanneer moeten doen en hoe dat moet gebeuren. In vroeger tijden was dat vaak niet het geval.

Voor het Veembestuur is de verbouwing bijzonder spannend. Vemers blijken niet alleen goed in het uitvechten van ideologische discussies, maar beschikken evenzeer over veel talent in het maken van ordinaire ruzies over allerlei uiteenlopende bouwzaken. Bovendien worden er in relatief korte tijd enkele miljoenen doorheen gejaagd. Het in de hand houden van de geldstromen is niet altijd even gemakkelijk. Zo gaat de Inspectie Omzetbelasting dwarsliggen als het Veem als gevolg van de verbouwingskosten grote sommen aan omzetbelasting terugvordert.

Plotseling stelt de inspectie allerlei formele eisen aan het Veem, die kennelijk geen rol spelen in de tijd dat we meer omzetbelasting afdragen dan terugvorderen. Als aan alle verlangens van de inspectie tegemoet is gekomen, speelt de inspecteur zijn laatste troef uit. Hij vindt de tijd rijp voor een controle op de boeken. De terug te vorderen omzetbelasting is op dat moment opgelopen tot boven de twee ton. De aannemer begint zich bezorgd af te vragen, wanneer de laatste rekeningen nu toch eindelijk betaald worden.

Nu had de Vereniging Werkgebouw Het Veem in zijn korte doch heftige bestaan al twee boekhouders en een accountant versleten. Dat maakt de controle van de stukken er niet gemakkelijker op. Met veel bloed, zweet en tranen slagen we er uiteindelijk in de controleurs tevreden te stellen.

Daarnaast moet nog dekking worden gevonden voor de overschrijding van het bouwbudget. Gelukkig kan een huiszwam ook geld genereren. De gemeente blijkt bereid een extra budget van ongeveer vijftigduizend gulden ter beschikking te stellen. De Triodosbank verhoogt onze kredietmogelijkheden met honderdduizend gulden. En zo kan begin 1991 een zucht van verlichting worden geslaakt. We hebben het gered: niet failliet, geen moord en doodslag en nog een mooi gebouw ook.

Na tien jaar Veem moet natuurlijk de vraag worden gesteld of de doeltellingen zijn gerealiseerd. Dit boekje maakt duidelijk dat het antwoord op die vraag afhangt van het perspectief van de schrijver. De Vemers die hun hoop hadden gevestigd op een autocratische commune, die beschutting zou bieden tegen de barbaarse kapitalistische buitenwereld, zullen een negatief antwoord formuleren. Als bestuurder ben ik positiever. De beide pakhuizen zijn behouden; sterker nog, mede onder invloed van het Veem zijn ook de beide andere pakhuizen aan de Van Diemenstraat behouden gebleven. Dat geeft reden tot dubbele tevredenheid. In de eerste plaats is voor een klein stukje IJ-oever in ieder geval de 'menselijke maat' behouden gebleven. Ook het bijzondere karakter van de buurt is voor (verdere) aantasting behoed.

In de tweede plaats steekt de verbouwing van het Veem gunstig af bij die van onze buurpakhuizen, met name bij 'Y-point' met zijn rode uitstulpingen.

De diversiteit in het Veem is de laatste jaren nog verder gegroeid. Als ik een gast rondleid is deze steevast verbaasd over de bonte verzameling activiteiten. Hoogtepunt van die tocht zijn het op de bovenste verdieping gelegen theater en restaurant. Maar belangrijker dan dat buitenstaanders het allemaal prachtig vinden is dat die diversiteit ook leidt tot tal van samenwerkingsverbanden tussen bedrijven en/of kunstenaars. De voorbeelden zijn talrijk, maar tot de verbeelding spreekt het verbond tussen de metaalbewerker Jim Oldenhove en de kunstenaar Maroeska Metz. Maroeska ontwerpt bijzondere kandelaars, die door Jim vervolgens worden geproduceerd.

Nog altijd is een meerderheid van de gebruikers op de een of andere wijze betrokken bij het reilen en zeilen van het gebouw. Daarbij is zeker niet alleen de zelfwerkzaamheid de bepalende factor, maar speelt ook de lol een rol.

De huurprijs is relatief laag gebleven. Niet één huurder is afgehaakt omdat hij/zij de huur niet meer kon opbrengen. Integendeel, het gebouw is in trek als nooit tevoren. Gezien de lengte van de wachtlijst heeft aanmelden nauwelijks nog zin.

Tien jaar Veem roept nog een andere vraag op. Wat te doen in de komende tien jaren?

In de eerste plaats dient het gebouw zorgvuldig te worden beheerd. Zeker de komende vijf jaar zal dat gezien het krappe exploitatie-budget geen eenvoudige opgave zijn.

In de tweede plaats dient dichtslibbing en aderverkalking te worden voorkomen. Als er een Vemer vertrekt, breekt onder de andere Vemers steevast een weinig verheffend gevecht uit over de vrijgekomen ruimte. Aan deze voorkeursbehandeling van zittende Vemers dient snel een einde te worden gemaakt. Het kan niet de bedoeling zijn dat we over een jaar of twintig onze naam in Veemrust moeten veranderen.

In de derde plaats moet de culturele functie die het Veem heeft in Amsterdam verder versterkt worden. Met de opening van de expositieruimte tijdens de manifestatie ter gelegenheid van het van het tien-jarig bestaan van het Werkgebouw het Veem is een belangrijke stap op deze weg gezet.

Tenslotte kan het Veem een belangrijke voorbeeldfunctie vervullen. De komende jaren zullen aan de Amsterdamse IJ-oever ingrijpende veranderingen gaan plaatsvinden. Het Veem heeft de plicht om projectontwikkelaars en gemeentebestuurders van het belang van een menselijke maatvoering bij haar waterfrontontwikkeling doordringen.